

УДК 349. 477

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.99>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Забуга Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
лабораторії дослідження проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID: 0000-0003-1956-2233

Забуга Ю.Ю. Проблемні питання кримінальної відповідальності за порушення права на безоплатну медичну допомогу.

Значна кількість поранених бійців Збройних Сил України щодня потребують одержання якісних медичних послуг, а також подальшої реабілітації. У зв'язку із початком у 2017 р. в Україні реформою у сфері охорони здоров'я, ті медичні послуги, а також лікарські засоби, медичні вироби, що входять до Програми медичних гарантій, мають бути абсолютно безкоштовними. Їх оплата здійснюється Національною службою здоров'я України за рахунок державного бюджету у тих закладах охорони здоров'я, незалежно від форми їх власності, які уклали договори із цим органом державної виконавчої влади. Натомість на практиці й досі спостерігаються випадки порушення права на безоплатну медичну допомогу. Це проявляється в тому, що лікарі, а також інші медичні працівники: 1) висувають пацієнту (в тому числі і військовослужбовцю Збройних Сил України) незаконну вимогу/прохання сплатити грошові кошти за медичну послугу, яка насправді є безкоштовною, та інколи і отримують ці гроші; 2) виловлюють незаконну вимогу сплатити благодійний внесок до благодійного фонду або лікарняної каси, які функціонують при медичному закладі; 3) надають пацієнту або його близьким список тих лікарських засобів, які є безкоштовними, проте які потрібно придбати в аптеці для подальшого лікування. У таких випадках для медичного працівника (в залежності від обставин справи) має наставати кримінальна відповідальність за порушення права на безоплатну медичну допомогу, передбачену ч. 1 ст. 184 КК України, або за корупційне кримінальне правопорушення, пов'язане із підкупом, передбачене ч. 3 ст. 354 КК України. У цій статті здійснено аналіз регуляторного законодавства у сфері охорони здоров'я, а також судової практики за ч. 1 ст. 184 КК України. Це дозволило сформулювати нову редакцію диспозиції ч. 1 цієї статті з урахуванням оновлення регуляторного законодавства та результатів реформи у сфері охорони здоров'я, а

також надати рекомендації щодо удосконалення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, відкритих по ч. 1 ст. 184 КК України.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальне законодавство; кримінальна відповідальність; корупція; сфера охорони здоров'я; право на безоплатну медичну допомогу.

Zabuha Yu.Yu. Problematic issues of criminal liability for violation of the right to free medical care.

A significant number of wounded soldiers of the Armed Forces of Ukraine need high-quality medical services and further rehabilitation every day. In connection with the healthcare reform launched in Ukraine in 2017, those medical services, as well as medicines and medical devices included in the Medical Guarantee Program, should be absolutely free of charge. They should be paid for by the National Health Service of Ukraine at the expense of the state budget in those healthcare institutions, regardless of their form of ownership, that have concluded agreements with this state executive body. However, in practice, there are still cases of violations of the right to free medical care. This is manifested in the fact that doctors and other medical professionals: 1) make an illegal demand/request to a patient (including a member of the Armed Forces of Ukraine) to pay money for a medical service that is actually free of charge, and sometimes receive this money; 2) make an illegal demand to pay a charitable contribution to a charitable foundation or hospital fund that operates at a medical institution; 3) provide a patient or his or her relatives with a list of medicines that are free of charge, but which must be purchased at a pharmacy for further treatment. In such cases, a healthcare professional (depending on the circumstances of the case) should be held criminally liable for violation of the right to free medical care under Part 1 of Article 184 of the Criminal Code of Ukraine or for a corruption criminal offense related to bribery under Part 3 of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine. This article analyzes the regulatory

legislation in the healthcare sector, as well as the court practice under Part 1 of Article 184 of the Criminal Code of Ukraine. This made it possible to formulate a new version of the disposition of Part 1 of this Article, taking into account the updates to the regulatory legislation and the results of the reform, and to provide recommendations for improving the pre-trial investigation in criminal proceedings initiated under Part 1 of Article 184 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal law; criminal legislation; criminal liability; corruption; health care; right to free medical care.

Постановка проблеми. На сьогодні через бойові дії, які й досі тривають на території України, спостерігається підвищений попит на отримання якісних, а головне безкоштовних, медичних послуг. Окрім пересічних українців, цього передусім потребують бійці ЗСУ, які майже щодня отримують поранення на фронті. За повідомлення МОЗ, постійно збільшується кількість людей, які після стабілізації стану та лікування потребують реабілітації [1]. Варто пам'ятати, що ця послуга також має надаватись пацієнтам безкоштовно в тих лікарнях та реабілітаційних центрах, які уклали відповідні договори із Національною службою охорони здоров'я (далі – НСЗУ). Водночас, контент-аналіз інтернет-медіа свідчить про те, що попри досягнення реформи у сфері охорони здоров'я, непоодинокими є випадки, коли лікарі або інші медичні працівники звертаються до пацієнта із вимогою/проханням оплатити ті медичні послуги, які насправді є безкоштовними [2; 3]. Варто згадати, що подекуди лікарі надають пацієнтам (в тому числі й військовим ЗСУ, які перебувають на лікуванні) або їх родичам списки лікарських засобів, які потрібно купляти за власні кошти в аптеках [4]. При цьому надання цих лікарських засобів теж має відбуватися безкоштовно, оскільки якщо цей медичний заклад уклав договір із НСЗУ, то вже відбулась оплата надання медичної послуги, куди мають входити і відповідні лікарські засоби за протоколом лікування. Не можна забувати і про випадки функціонування при лікарнях т.зв. благодійних фондів, а також медичних (лікарняних) кас взаємодопомоги, куди "добровільно" потрібно сплачувати кошти пацієнту або його близьким для того, щоб бути госпіталізованим або отримати певні види медичних послуг [5, с. 46-47]. Усі вищеперелічені діяння медичних працівників тягнуть за собою кримінальну відповідальність за порушення права на безоплатну медичну допомогу, передбачену ч. 1 ст. 184 Кримінального кодексу України (далі – КК України), або за такий корупційний злочин, пов'язаний із підкупом, як одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, не-

правомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду, відповідальність за який встановлено у ч. 3 ст. 354 КК України.

Стан дослідження цієї проблеми. Дослідженню особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за порушення права на безоплатну медичну допомогу (ч. 1 ст. 184 КК України) в Україні присвячено не так і багато праць. Так, Д.І. Масол присвятила увагу проблемам визначення змісту об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК України, а також питанням відмежування цього складу кримінального правопорушення від інших суміжних складів [6]. І.В. Кирилюк писав про вчинення цього суспільно небезпечного діяння в контексті розкриття особливостей більш широкого явища, яким є злочинність у сфері психіатрії [7]. Аналіз комплексу проблем, які виникають через закріплене у ч. 3 ст. 49 Конституції України, права на безоплатну медичну допомогу, а також особливості встановлення кримінальної відповідальності за тотожне діяння у Проекті нового Кримінального кодексу України (далі – Проект КК) було здійснено Н.О. Гуроровою та О.М. Рудневою [5]. Т.А. Римшин розглянула питання доцільності внесення законодавчих змін до диспозиції ч. 1 ст. 184 КК через суттєве оновлення регуляторного законодавства у сфері охорони здоров'я [8]. Проте в переважній більшості, ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК України, аналізувались на рівні науково-практичних коментарів [9, с. 989-994; 10, с. 560-563]. Згадувалось про це діяння і у підручниках з медичного права України [11]. Тож проблемні питання застосування цієї норми на практиці, як і доцільність внесення законодавчих змін до диспозиції ч. 1 ст. 184 КК, потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає у наданні науково-обґрунтованих пропозицій задля законодавчого удосконалення положень ч. 1 ст. 184 чинного КК на підставі всебічного аналізу регуляторного законодавства у сфері охорони здоров'я, а також розроблення рекомендацій щодо проведення досудового розслідування по цих справах за допомогою аналізу відповідної судової практики задля забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності за такі діяння.

Виклад основного матеріалу. У ст. 1 Конституції України закріплено, що наша держава є не лише правовою, але й соціальною державою. На підтвердження цієї тези, в ч. 3 ст. 49 Основного Закону законодавець закріпив положення, відповідно до якого медична допомога у державних і комунальних закладах охорони здоров'я надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Щоб забезпечити реалізацію цих конституційних приписів на

практиці, у КК України 2001 р. було передбачено ст. 184, яка мала (і донині має) назву "Порушення права на безоплатну медичну допомогу".

Вказана стаття складається із двох частин, кожна з яких містить ознаки самостійних одиначних кримінальних правопорушень. Якщо у ч. 1 ст. 184 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконну вимогу оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я, то в ч. 2 цієї статті – за незаконне скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Як вже зазначалось вище, предметом нашого дослідження будуть саме приписи ч. 1 ст. 184 КК України.

Аналіз санкції ч. 1 ст. 184 КК свідчить про те, що законодавець передбачив два альтернативних основних покарання за дії, описані в диспозиції цієї статті: штраф від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.), що еквівалентно грошовій сумі від 510 грн. до 17 000 грн., або арешт від 1 до 6 місяців. Тож на сьогодні це кримінальне правопорушення за ступенем тяжкості належить до кримінальних проступків (ч. 2 ст. 12 КК України), що у свою чергу забезпечує можливість судам застосовувати до винних осіб будь-який із загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, про які йдеться у Розділі IX Загальної частини КК, або застосувати звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачене ст. 75 КК України.

В яких же випадках на практиці наставала та настає кримінальна відповідальність за дії, описані у ч. 1 ст. 184 КК України? Щоб відповісти на це питання, перш треба пригадати, що в Україні з 2017 року була розпочата реформа у сфері охорони здоров'я. Як і будь-яка реформа, вона супроводжувалась істотними змінами у регуляторному законодавстві у цій сфері, а тому питання безоплатності медичних послуг вирішувались дещо по-різному в різні проміжки часу. Так, до початку цієї реформи, ще у 1996 р. постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 17.09.1996 р. № 1138 був визначений Перелік платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах. Вважалося, що всі інші послуги, які не входили до цього переліку у державних та комунальних медичних закладах були безкоштовними, оскільки їх фінансування відбувалось за рахунок державного/місцевого бюджету. Проте на практиці пацієнтам все одно доводилось сплатувати чималі гроші для того, щоб отримати у таких закладах охорони здоров'я "безкоштовні" медичні послуги, харчування або лікарські засоби чи медичні вироби, які були потрібні для лікування. У зв'язку із цим народні депутати України у 2002 р. звернулись

до Конституційного Суду України (далі – КСУ) із проханням надати офіційне тлумачення положенням ч. 3 ст. 49 Конституції України (справа про безоплатну медичну допомогу). У своєму рішенні від 29.05.2002 р. № 10-рп/2002 у справі № 1-13/2002 КСУ зазначив, що "у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги". Далі йшлося про те, що "порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом" [12]. Варто погодитися із Н. О. Гуторовою та О.М. Рудневою в тому, що цим роз'ясненням КСУ "створив пастку" для українського уряду, адже в умовах появи нових та дороговартісних методів лікування важких захворювань, жодна високорозвинена країна не може дозволити собі фінансування за рахунок держави лікування кожного пацієнта, який цього потребує. Тож безкоштовне медична допомога – це лише утопія [5, с. 45-46].

У 2017 р. в Україні стартувала реформа у сфері охорони здоров'я. І хоча не всі етапи її є завершеними на сьогодні, проте частково вдалось реалізувати її головну мету та створити "пацієнт-центричну модель", відповідно до якої пацієнти під час одержання медичних послуг були захищені від зайвих витрат в умовах безоплатної медичної допомоги, декларованої державою (ч. 3 ст. 49 Конституції України). У межах цієї реформи всі державні та комунальні лікарні були перетворені на комунальні некомерційні підприємства (далі – лікарні КНП). Із 25.05.2018 р. вони почали заключати договори із НСЗУ – спеціально створеним у 2017 р. органом державної виконавчої влади, який виконує функції замовника медичних послуг, лікарських засобів та медичних виробів за Програмою медичних гарантій, оплата яких гарантується за рахунок коштів Державного бюджету України (ч. 3 ст. 4 Закону України № 2168-VIII від 19.10.2017 р. "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення"). При цьому варто зауважити, що за Програмою медичних гарантій лікарські засоби, які має отримати пацієнт відповідно до протоколу під час стаціонарного лікування також є безкоштовним, адже НСЗУ покриває витрати на них під час оплати певної медичної послуги за відповідним тарифом. Примітним також є той факт, що пацієнт може отримати безкоштовні медичні послуги не лише в державних та лікарнях КНП, а також в тих приватних лікарнях та у сімейного лікаря, педіатра або терапевта, які працюють як фізичні особи-підприємці і які заключили договір із НСЗУ. Тож лікування у приватних закладах охорони здоров'я також у відповідних випадках має

бути безкоштовним, а вимога лікарів чи медичних працівників, які працюють у таких лікарнях, сплатити кошти за медичну послугу, яка входить до Програми медичних гарантій має тягнути за собою кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 184 КК України.

Законом України від 06.05.2017 р. № 2002-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» у законодавство, що регулює сферу охорони здоров'я, були внесені відповідні зміни. Наприклад, Основи законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи) були доповнені положеннями, в яких надавалися роз'яснення низки нових понять, зокрема й поняття «послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга)». Разом із тим, диспозиція ч. 1 ст. 184 КК України так і залишилась у старій редакції. Видається, що така ситуація потребує виправлення з урахуванням вищезазначених моментів. При цьому для пошуку ідеальної моделі майбутніх змін до ч. 1 ст. 184 КК варто звернутися до положень аналогічної норми, передбаченої у Проекті КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з правової реформи при Президенті України. Так, відповідно до положень ст. 5.1.16. «Порушення права на безоплатну медичну допомогу» Проекту КК, «медичний працівник, який, маючи обов'язок та можливість надати безоплатну медичну допомогу, звернувся з проханням або вимогою оплатити таку допомогу, а саме: 1) сплатити кошти, у тому числі благодійний чи членський внесок, або надати товар, послугу чи виконати роботу на користь певної особи як умову надання медичної допомоги, 2) придбати необхідну для лікування медичну продукцію, 3) сплатити кошти за проведення медичного дослідження або 4) пройти таке дослідження у закладі охорони здоров'я, який здійснює його за плату, – вчинив проступок» [13]. Варто звернути увагу на те, що в цій нормі не тільки чітко прописано, в яких конкретних діях може проявлятися прохання/вимога медичного працівника, що буде тягнути за собою кримінальну відповідальність за порушення права на безоплатну медичну допомогу, але й розширено перелік предмету цього кримінального проступку за рахунок благодійного чи членського внеску, надання товарів, послуг чи виконання робіт на користь певної особи.

Для того, щоб залишити всі суперечки навколо питання про те, чи охоплюється реабілітаційна допомога поняттям медичної допомоги [8, с. 67-68], видається доцільним у новій редакції ч. 1 ст. 184 КК уточнити це питання.

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного, чинна редакція ч. 1 ст. 184 чинного КК України може виглядати таким чином: «прохання або

незаконна вимога медичного працівника сплатити кошти, у тому числі благодійний чи членський внесок, або надати товар, послугу чи виконати роботу на користь певної особи, за медичну послугу, в тому числі і реабілітаційну послугу, яка є безоплатною».

Доволі цікаві закономірності вдалось виявити завдяки аналізу судової практики. Так, за період із 01.01.2013 р. по 15.11.2023 р. в ЄДРСР оприлюднено лише 11 судових рішень, ухвалених за ч. 1 ст. 184 КК, з яких 7 – це постанови/ухвали про закриття кримінального провадження, 5 – це вироки (1 – виправдовувальний, а решта 4 – обвинувальні вироки). В постановах/ухвалах йшлося про закриття кримінальних проваджень у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності [Див.: 14-20]. При цьому в 2 обвинувальних вироках, ухвалених по ч. 1 ст. 184 КК, суд затвердив угоду про визнання винуватості, укладену між обвинуваченими та прокурорами, та призначив узгоджене сторонами покарання у виді штрафу в розмірі 50 н.м.д.г., що еквівалентно сумі 850 грн. [21; 22]. У вирокі ж Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 15.07.2013 р. у справі № 264/4052/13-к суд затвердив угоду про примирення, яку між собою уклали обвинувачений і потерпілі особи, призначивши узгоджене сторонами покарання у виді штрафу в розмірі 30 н.м.д.г., що еквівалентно 530 грн [23].

У виправдовувальному вирокі, ухваленому Ленінським районним судом м. Запоріжжя від 12.12.2013 року у справі № 334/5585/13-к, суд визнав непереконливими доказами, зібраними органами Національної поліції, які свідчили про те, що рентген-лаборант ОСОБА_7 незаконно вимагала та отримала від потерпілої особи оплату за надання медичної допомоги, адже, на думку суду, «сама по собі пропозиція сплатити благодійні внески, яка не має примусового характеру, складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, не утворює» [24].

Видається помилковою практика тих судів, які кваліфікують дії медичних працівників, які полягали у незаконній вимозі сплатити кошти за медичну послугу, а також в подальшому їх отриманні, за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 184 КК та ч. 3 ст. 354 КК, як це зробив у своєму вирокі Солом'янський районний суду м. Києва від 09.01.2020 р. у справі № 760/33936/19 [25]. Така точка зору обумовлена тим, що по-перше, і вимога надати гроші, висловлена пацієнтові, і подальше їх одержання охоплюються єдиним кримінально-протиправним наміром, а отже ці дії утворюють єдине продовжуване кримінальне правопорушення, кваліфікувати яке за правилами сукупності – означає порушити принцип «non bis in idem», що є недопустимим. Водночас, варто пригадати, що кри-

мінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 354 КК України належить до корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із підкупом. Воно має два суб'єкти (суб'єкта пасивного та суб'єкта активного підкупу), спільні діяння яких утворює вимушену співучасть. Це означає, що якщо ми визнаємо суб'єкта пасивного підкупу, яким є медичний працівник, що працює в закладі охорони здоров'я, винним у вчиненні одного із діянь, передбачених ч. 3 ст. 354 КК України, то водночас ми маємо притягнути до кримінальної відповідальності за кореспондуюче діяння суб'єкта активного підкупу – пацієнта – за ч. 1 ст. 354 КК України. Проте він у цій ситуації буде ніким іншим, як потерпілою особою, а отже не має підлягати кримінальній відповідальності.

Також варто звернути увагу на те, що органи Національної поліції України, які здійснюють досудове розслідування у випадках висловлення прохання/вимоги оплатити медичну послугу, яка входить до Програми медичних гарантій, доволі ретельно повинні з'ясовувати кінцеве призначення даних грошей. Адже кримінальний проступок, передбачений ч. 1 ст. 184 КК України, буде наявний лише в тому випадку, якщо гроші, які незаконно отримав або прагнув отримати у майбутньому медичний працівник за медичну послугу, мали б бути ним використані на потреби закладу охорони здоров'я, в якому він працює. Якщо ж медичний працівник прагнув їх залишити собі, тобто мав місце корисливий мотив, то його дії набувають ознак корупції і мають бути кваліфіковані за ч. 3 ст. 354 КК України.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна прийти до таких висновків:

1. Першочерговим завданням медичних працівників, які працюють у державних, лікарнях КНП, приватних закладах охорони здоров'я, що заключили договір із НСЗУ, є надання пацієнтам безоплатних та якісних медичних послуг, в тому числі і послуг з реабілітації. Це завдання є особливо актуальним у зв'язку із російсько-українською війною, яка й досі триває в Україні.

2. Питання про безкоштовну медичну допомогу у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, гарантовану ч. 3 ст. 49 Конституції України, завжди було дискусивним і вирішувалось державою по-різному в різні часи її існування.

3. Порушення лікарем або іншим медичним працівником права пацієнта на безоплатну медичну допомогу тягне за собою кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 184 КК України у випадках, якщо грошові кошти, які вони незаконно вимагали від пацієнта, мали б піти або пішли на потреби медичного закладу. Якщо ж лікар або інший медичний працівник вчиняє такі дії із корисливих мотивів, то їх відповідальність має наставати за ч. 3 ст. 354 КК України, тобто за корупційне кримінальне правопорушення, пов'язане

з підкупом. Звідси, органи Національної поліції України, які здійснюють досудове розслідування у кримінальному провадженні, відкритому за ч. 1 ст. 184 КК України, мають з'ясовувати кінцеве призначення грошей, які незаконно прохав/вимагав та/або одержав від пацієнта медичний працівник.

4. Варто визнати неправомірною судову практику, відповідно до якої дії лікаря, які полягали у незаконній вимозі пацієнту сплатити грошові кошти, а згодом їх отриманні, кваліфікуються за ч. 1 ст. 184 КК та ч. 3 ст. 354 КК України.

5. Проведення реформи в сфері охорони здоров'я та прийняття у зв'язку з цим низки нових нормативних актів, які містять нову термінологію, а також внесення змін до законодавства у сфері охорони здоров'я, обумовлює доцільність внесення змін і до ч. 1 ст. 184 КК України. Пропонуємо її викласти у такій редакції:

“прохання або незаконна вимога медичного працівника сплатити кошти, у тому числі благодійний чи членський внесок, або надати товар, послугу чи виконати роботу на користь певної особи, за медичну послугу, в тому числі і реабілітаційну послугу, яка є безоплатною, – ”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальна інформація з реабілітації. Офіційний веб-сайт Міністерства охорони здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/aktualna-informacija-z-reabilitacii> (дата звернення: 15.11.2023 р.).
2. Що робити, якщо у лікарнях відмовляються надавати безкоштовні медичні послуги чи вимагають грошей. Пояснення. URL: https://tvoemisto.tv/news/shcho_robity_v_razi_vidmovy_nadavaty_bezkoshtovni_medychni_poslugu_abo_vymaganni_groshey_u_likarnyah_royasnennya_154833.html (дата звернення: 15.11.2023 р.).
3. 1000 гривень за анестезію, яка мала бути безкоштовною: що кажуть в НСЗУ та в Чернігівській міській лікарні №2. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/469265-1000-griven-za-anesteziu-aka-mala-buti-bezkostovnou-so-kazut-v-nszu-ta-v-chernigivskij-miskij-likarni-no2/e> (дата звернення: 15.11.2023 р.).
4. Заболотна Н., Петрик О. На Волині військовим пропонують купувати ліки самим. Чи законно це? Сайт медіа Центру журналістських розслідувань “Сила правди”. URL: <https://sylappravdy.com/na-volyni-vijskovym-proponuyut-kupuvaty-likysamyum-chy-zakonno-cze/> (дата звернення: 19.11.2023 р.).
5. Гуторова Н.О., Руднева О.М. Порушення права на безоплатну медичну допомогу.

- Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проєкті Кримінального кодексу України : матеріали наук.-практ. вебінару, 25 трав. 2021 р. Харків : Право, 2021. С. 45-48.
6. Масол Д.І. Проблеми визначення змісту об'єктивної сторони злочину, передбаченого частиною першою статті 184 Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 5. С. 91-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2011_5_16 (дата звернення: 17.11.2023).
  7. Кирилук І.В. Злочинність у сфері психіатрії: особливості, детермінанти та шляхи запобігання. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 3 (22). С. 140-148.
  8. Римшин Т.А. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на безкоштовну медичну допомогу. *Збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науковопедагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова : Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 67-69.
  9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Особлива частина. / за ред. В.І. Борисова, В.Я. Тація. Х.: Вид-во "Право", 2013 р. 1416 с.
  10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид. переробл. і доповн. Київ: Вид-во "ДАКОР", 2018. 1360 с.
  11. Медичне право: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М.В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.
  12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) : Рішення Конституційного суду України від 29.05.2002 № 10-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
  13. Текст Проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 21.11.2023 р.).
  14. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 17.10.2013 р. у справі № 200/13700/13-к.
  15. Ухвала Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 06.12.2013 р. у справі № 310/13242/13-к.
  16. Постанова районного Індустріального суду м. Дніпропетровськ від 14.03.2012 р. у справі № 1п/0417/21/2012 р.
  17. Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 07.11.2013 р. у справі № 263/10386/13-к.
  18. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 19.08.2016 р. у справі № 219/6351/16-к.
  19. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 18.04.2017 р. у справі № 464/1309/17.
  20. Ухвала Токмацького районного суду Запорізької області від 03.09.2013 р. у справі № 328/3082/13-к.
  21. Вирок Дніпровського районного суду м. Херсона від 05.11.2013 р. у справі № 666/6708/13-к.
  22. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 30.07.2014 р. у справі № 200/12171/14-к.
  23. Вирок Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 15.07.2013 р. у справі № 264/4052/13-к.
  24. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 12 грудня 2013 року у справі № 334/5585/13-к.
  25. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.01.2020 р. у справі № 760/33936/19.